

Evropa in bikci

JANEK MUSEK

IZVLEČEK

V našem slovenskem primeru se vsiljuje vtis, da ima debata o vstopanju v "Evropo" zelo enostranske povdarke. Povdarjanje prednosti močno preglašča opozorila na tveganje. Nekateri so z vnaprejšnjo odločenostjo za vstop v Evropsko unijo že startali v razpravo, te razprave v pravem pomenu pa sploh ni bilo. Vprašanje "vstopa v Evropo" se nikoli ni temeljito kritično presojalo, kaj šele plebiscitarno obravnavalo. Najpomembnejši dejavniki tveganja vstopa v EU so tveganja gospodarske narave in narodnostno kulturne narave. Občutje nacionalne identitete temelji na mnogih sestavinah in atributih, ki niso pri vsaki naciji enako izraženi in enako ranljivi. Avtor podaja in razloži dve izvirni sistemski preglednici: 1. preglednica vidikov in sestavin nacionalne identitete in 2. kategorije nacionalnih atributov. Pri manjših narodih bodo integracijski procesi bolj prizadeli za njih ključne emocionalne, motivacijske in moralne vidike nacionalne identitete, posebej pa je pri teh narodih ranljiva nacionalna identiteta povezana z jezikovnimi in kulturno umetniškimi prvini.

Ključne besede: nacionalna identiteta, Evropska skupnost, javna razprava, gospodarska in kulturno nacionalna tveganja, sestavine nacionalne identitete, kategorije nacionalnih atributov, prizadetost manjših narodov

ABSTRACT

EUROPE AND YOUNG BULLS

The case of our Slovenia gives the impression that the debate on entering into 'Europe' has an extremely one-sided emphasis. Emphasising the advantages is considerably louder than warning against risks. Some people began the debate having decided in advance in favour of entering into the European Union, and a debate in the real sense of the word did not take place at all. The issue of 'entering into Europe' has never been critically evaluated, let alone dealt with in the manner of a plebiscite. The most significant risk factors of entering into the EU are of an economic, national and cultural nature. The perception of national identity is based on many components and attributes, which are neither expressed nor vulnerable to the same extent in every nation. The author presents and explains two systemic tables: a table of aspects and components of national identity, and categories of national attributes. Integration processes will affect smaller nations in terms of key emotional, motivation and moral viewpoints of national identity; particularly vulnerable is the part of national identity related to language and cultural and artistic elements.

Key words: National identity, European community, public discussion, economic and cultural and national risks, components of national identity, categories of national attributes, affecting smaller nations

Po eni od mnogih starogrških legend je Zeus zapeljal Evropo, feniško kraljico, slovečo po svoji izjemni lepoti. Nekaj takega čara mitične soimenovanke je najbrž obdržala tudi današnja Evropa, da tako privlači potencialne članice. Čeprav je v primerjavi z Agenorjevo hčerko naša Evropa videti bolj kot kaka ostarela lepota in čeprav je ne snubi Zeus v podobi snežnobelega bika, ampak jo obletavajo bikci, ki tudi ne premorejo veličastij olimpijskega očaka.

***

Vloga, moč in privlačnost Evropske skupnosti ponovno aktualizira sicer že stare razprave o "evropskosti". Če ne povzroča preglavic že sam zemljepisni pojem Evrope, jih pa gotovo kulturni pojem Evrope in njegove razmejitve. Položaj in vloga Evropske skupnosti nam hote ali nehote oži ta pojem in države kandidatke za vstop - vsaj tiste v ali blizu srednjeevropskega prostora - užaljeno opozarjajo, da so od nekdanj del ne širšega, temveč ožjega evropskega prostora, in verjetno upravičeno vidijo v širjenju unije samoumevno potrditev njihovega statusa. Pri tem morda pozabljajo, da ni treba pristajati na samopašnost tistih, ki evropskost povezujejo ali celo enačijo s članstvom v Evropski skupnosti. Stoletna pripadnost evropski tradiciji menda odtehta ostajanje zunaj skupnosti vsaj kar zadeva občutje "evropskosti". Švicarji si npr. v tem oziru sploh ne belijo glave s svojim ostajanjem zunaj in se zato ne čutijo nič manj Evropejce po duši in kulturi.

Vendar pa zato niso nič manj aktualna in pereča vprašanja, ki zadevajo integracijo novih članic v Evropsko skupnost, vključno s Slovenijo. Tu se v bolj ali manj drugačnih razmerah in okoliščinah ponavlja zgodba vsake sedanje članice, ki je vstopala v Evropsko skupnost posamično ali v manjših skupinah, potem ko je bil veliki začetni multilateralni korak že storjen. A vsaj v našem, slovenskem primeru se vsiljuje vtis, da ima debata o vstopanju v "Evropo" zelo enostranske poudarke. Razpravljanje o "pristopni pripravljenosti in usposobljenosti" Slovenije močno preglasha razpravo o smiselnosti in upravičenosti pristopa. Poudarjanje prednosti močno preglasha opozorila na tveganja. Včasih se resnično zdi, da je diskusija o pristopnih pripravah, njihovi dinamiki in tempu ter o dinamiki pogajanj edina stvar, ki je v zvezi z vstopom Slovenije v Evropsko skupnost sploh še omembe vredna. Seveda, politične odločitve so že padle in občutek imam, da so naši politiki z vnaprejšnjo odločenostjo za vstop že startali v samo razpravo. Te v pravem pomenu besede sploh ni bilo. Zato pa tudi ni bilo tako dragocenih "bilančnih" argumentov in razmišljanjem človeku se zazdi kar za malo, da je prišlo do - morda utemeljene in pravilne odločitve s tako lahkotno samoumevnostjo.

***

Pred zdaj očitno že (skoraj) neizbežnim odpiranjem evropskih vrat se zdi, da imamo Slovenci le še kaj malo odločati o vstopu v Evropsko zvezo. Kot rečeno je videti, da je odločitev že padla in to z resnično presenetljivo in neopravičljivo nonšalantnostjo. Ob osamosvojitvi in ločevanju od Jugoslavije se je razumelo samo po sebi, da se ob odločanju za samostojnost odločamo tudi za vstop v evropske integracije, predvsem seveda v največjo in najpomembnejšo, Evropsko skupnost. V vsem času od takrat naprej se vprašanje "vstopa v Evropo" ni nikoli prav zares postavljalo, nikoli prav zares in temeljito kritično presojalno, kaj šele plebiscitarno obravnavalo. Ob omenjeni samoumevni sodbi, da tako pač mora biti, ker je to edino prav, saj gre za edino alternativo in "opcijo", ki je sploh omembe vredna. To je bilo eno redkih vprašanj, kjer

se celo slovenska politična scena ni bistveno polarizirala. Med močnejšimi strankami so tudi tisto, ki so gojile vsaj nekaj evroskepticizma, ob zadnjih odločitvah utišale svoje ugovore in kritične pomisleke in ne ovirajo korakov v procesu, ki je v zadnjem letu že prešel v odločilne faze. Ob tem vprašanju se je vsaj v medijskem zrcaljenju javnega mnenja tudi vseskozi nekako kazalo, da ob vprašanju vstopa v Evropo obstaja enako močno soglasje med politiko in državljani. Manjšina tistih zaresnih evroskeptikov je bila tudi v naših medijih, sploh pa v najbolj množičnih od časopisov do televizije, komaj obravnavana in še to kot dejavnik, ki je zanemarljiv v naših računih z Evropo. Celotni resni in profilirani argumenti nikakor niso našli poti do medijske promocije.

***

Pa si ob tej, za Slovence vendar tako pomembni odločitvi, ne kaže dobro izprašati vesti? Slovenci smo v manj kot stoletju uresničili tri zelo pomembne odločitve: pri obeh prvih je šlo za integracijo v širšo multinacionalno skupnost, ki je bila zgrajena na trhljih temeljih in ni zadovoljila naših nacionalnih teženj, v tretjem primeru za osamosvojitve, ki pa nam je prinesla prav to, namreč zgodovinsko izpolnitev nacionalne samobitnosti in suverenosti z ustanovitvijo lastne države. Pri prvih dveh odločitvah ni šlo za pravo svobodno odločanje naroda, pri tretji pa je šlo prav za to. Samo ta, zadnja odločitev, epohna odločitev za državno in narodnostno samostojnost je res v vsakem pogledu neproblematična. Bila je tudi skoraj stoodstotno podprta, ker je pač šlo za odločitev, v kateri smo resnično intuitivno in zavestno doživljali čas zgodovinske izpolnitve. Zato bo ta odločitev v naši zgodovini tudi ostala brez primere.

In zdaj je pred nami četrta odločitev, nedvomno tudi pomembna. Tokrat gre spet za integracijo, ki je prav gotovo bistveno drugačna od prej omenjenih. Z njo Slovenci ne bomo izgubili suverenosti, vsaj ne njenih bistvenih sestavin. In vanjo nas nihče ne sili. Morda je to prava integracija v pravem trenutku. Toda ali je prav, da to odločitev tako samoumevno vežemo na tretjo in vidimo v njej samoumevni korak nadaljevanja naše poti v obdobju po osamosvojitvi? Sta osamosvojitve Slovenije in njena integracija v Evropsko unijo res tako zelo kontingentna koraka? Po vseh prejšnjih slabih izkušnjah z integracijami moramo pomisliti na to, da so bile praktično izsiljene. O integraciji v Evropsko skupnost pa vsaj v načelu svobodno odločamo. Ali ne bi bilo prav ob tej, naslednji integraciji, da bi se o njej torej odločali res v duhu svobodnega subjekta, če ne drugače že zato, da bomo imeli čisto vest in jasno odgovornost? Saj imamo vendar enkratno priložnost za takšno odločanje. Če nam je bila svobodna odločitev pri prejšnjih "izbirah" onemogočena in smo bili v integracijo (beri nesamostojnost) prisiljeni zato, ker so bile druge realne alternative še manj privlačne, samostojnost pa nerealna, nemogoča, čeprav najbolj zaželena možnost, se tokrat vendarle svobodno odločamo. Noben zunanji faktor nas ne more prisiliti. Odločitev je na nas, vendar nimam občutka, da bi bili resnično kos položaju, ki ga terja svobodna in odgovorna odločitev. Si bomo priložnost za takšen način odločanja preprosto in brez pravega razmisleka zapravili? Se bomo sami prisilili v golo "odločitveno" avtomatiko kljub razmeram, ki nam tokrat omogočajo zrelo in kritično izbiro?

***

Resnično, razmišljanja te vrste lahko marsikomu zvenijo akademsko in neproduktivno. Takoj namreč trčimo ob osnovni protargument: res je, da je tokrat odločanje svobodno, res pa je tudi, da so alternative zelo neizenačene. "Pristop" ima toliko prednosti pred vsemi drugimi izbirami, da odločitev že na prvi pogled ne more biti

vprašljiva. Ironija zgodovinske usode? Pri prejšnjih odločitvah nismo mogli izbrati zaželenih alternativ, ker se nismo mogli svobodno odločati; zdaj, ko se odločamo svobodno, pri izbiri nimamo pravih alternativ.

Ampak, je res tako, da smo v nekonfliktnem položaju, kjer se lahko brezskrbno in lahkotno odločamo za edino dobro in perspektivno možnost? Zadovoljen bi bil, če bi bil lahko o tem prepričan na podlagi jasnih in nezamolčanih informacij. Kar me moti, pa je dejstvo, da preprosto ne morem zbrati dovolj informacij in elementov, ki bi me jasno prepričali, da je odločitev res tako nekonfliktna in lahkotna. Pred odločitvijo bi rad videl bilanco: za in proti. Vse, kar dobim s strani tistih, ki bi bili dolžni seznaniti državljane s takšno bilanco, pa je odmevajoči "za", vse drugo pa je zavito v meglo... Občutek imam, da o argumentih proti vključitvi v unijo ni zaželeno razpravljati, da jih pravzaprav niti razkrivati ni zaželeno. In tako se porajajo vprašanja, v katera se hočeš nočeš plazi duh dvoma: imajo ti protiangumenti morda celo takšno težo, da jih je zato treba prikrivati? Vprašanja, ki so morda sploh nepotrebna. A bilo bi prav, da bi to, da so res nepotrebna, lahko ugotovili na podlagi meritorne presoje vsestranskih in jasnih informacij. Teh pa državljani vse doslej nismo bili deležni.

***

Ko takole laično razmišljam o omenjenem "bilančnem" računu, ki bi ga bilo treba predložiti Slovincem pred odločitvijo za vstop v Evropsko skupnost, se mi vse bolj dozdeva, da bi se dalo vse najpomembnejše dejavnike tveganja zvrstiti v dve kategoriji. V prvo kategorijo sodijo tveganja gospodarske narave, v drugo kategorijo pa tveganja narodnostno kulturne narave, povezana z ogrožanjem nacionalne identitete in samobitnosti. Menim, da bi se o prvi kategoriji tveganj dalo naliti precej čistega vina, pa do tega na žalost (še) ni prišlo. Namesto izračunov in številnih analiz, ki bi nepristransko in objektivno tehtale argumente za in proti, so določeneje razglašene samo pristopne prednosti. Kakor hitro gre za tveganja, se znajdemo v "črni škatli", kar zadeva jasne izračune. To gre tako daleč, da najbolj meritorni funkcionarji na opozorila o pristopnih stroških odgovarjajo, da "v naši državi ni človeka, ki bi bil zmožen izračunati te stroške". Bodimo resni. Nihče ne zahteva decimalk. Toda, ali je resna vlada, ki se politično odloči za korak, katerega stroškov ne more jasno oceniti v nekem razumnem velikostnem redu?

Še veliko manj eksaktno lahko govorimo o kulturnem in nacionalno-identitetnem tveganju. Tukaj pa sploh pogrešamo kakršno koli resno analizo (se opravičujem, če morda obstaja, vendar je ne poznam). Razprava o tej tematiki se žal hitro izgublja v politizaciji in človek se kar boji, da ga bodo, če nanjo opozarja, proglasili za ekstremista. Pa bi. bila takšna analiza še kako dobrodošla. Občutja identitetne ogroženosti, o katerih slišimo iz okoljih, ki so numerično večja od našega, npr. na Danskem, Nizozemskem, so lahko resno opozorilo. Pri tem ne smemo pozabiti, da občutje nacionalne identitete temelji na mnogih sestavinah in atributih, ki pri vsaki naciji niso vedno v enaki meri izraženi. To pa pomeni, da so lahko eni bolj, drugi manj ranljivi na spremembe in vplive, ki jih prinašajo evropski integracijski tokovi. In seveda pomeni, da so zato lahko na enake vplive in spremembe nekatere nacionalne skupnosti bolj občutljive kot druge.

***

Kaj lahko glede ranljivosti in občutljivosti atributov nacionalne identitete in samobitnosti rečemo za slovenski primer? Nacionalna identiteta je zapleten pojav,

nanzo lahko gledamo z več vidikov. Zdi se, da lahko še posebno razlikujemo med emocionalno, motivacijsko, moralno, kognitivno (spoznavno), in transcendentno-metafizično komponento nacionalne identitete (glej preglednico 1).

VIDIKI	OPIS
<i>socialni</i>	občutja pripadnosti, povezanosti, skupne delitve nacionalnih atributov
<i>emocionalni</i>	(običajno pozitivna) čustvena naravnost in čustveni ter vrednostni odnos do narodnosti, nacionalna in patriotska čustva (nacionalni ponos idr.), čustvena vezanost na narod, domovino
<i>motivacijski</i>	potrebe, težnje in želje, da bi delovali v soglasju z nacionalnimi normami in interesi, da bi se angažirali za narod, da bi prispevali k njegovemu uveljavljanju; pripravljenot, da bi se žrtvovali za narod in socialne interese
<i>moralni</i>	občutja odgovornosti in dolžnosti v odnosu do lastnega naroda; ta komponenta se izrazito pojavlja takrat, kadar svojo narodnostno pripadnost doživljamo kot moralno normo in vrednoto
<i>kognitivni</i>	misli, predstave, sodbe in ocene o značilnostih nacionalne skupnosti in njenih pripadnikov, o nacionalnih atributih (vključno z nacionalno samopodobo: predstavami o nacionalnem značaju, nacionalni stereotipi oziroma avtostereotipi)
<i>metafizično-transcendentni</i>	duhovni vidik nacionalne identitete; izraža se zlasti v občutju višjega poslanstva naroda, v občutju nacionalnega duha, ki presega fizične prvine nacionalnosti

Preglednica 1: Vidiki oziroma sestavine nacionalne identitete

Pripadniki manjšega naroda morajo računati s tem, da bodo integracijski in globalizacijski procesi sodobnega sveta močnejše prizadeli in omajali navedene vidike nacionalne identitete, zlasti tiste, ki jih morebitni učinki multikulturalnosti in multiregionalnosti ne morejo kompenzirati. To morda še posebej velja za emocionalne, motivacijske in moralne vidike nacionalne identitete, a prav ti vidiki imajo pri mnogih narodih ključni pomen. Večji pomen imajo pri narodih, ki imajo krajše obdobje zgodovinske suverenosti in državnosti, zlasti še, če gre pri tem povrh še za manjše narode. Manj kot je takšnih ključnih opornih točk, večja je ogroženost identitete ob integracijskih procesih.

Zelo pomemben del nacionalne identitete so nacionalni atributi, torej tista pomembna obeležja in značilnosti (vključujoč simbole in embleme), povezane z narodom, v katerih pripadniki nekega naroda najbolj pogosto vidijo gradnike nacionalne identitete. Kot kaže preglednica 2, bi nacionalne atribute lahko razdelili v več kategorij: jezikovni, rodovni, multinacionalni, zgodovinski, verski, kulturno-civilizacijski, značajski, politični, ustavno pravni, kulturno/umetnostni, gospodarski, znanstveni, športni, naravni. Kar se zdi v zvezi s temi atributi bistveno in kar velja poudariti, je dvojje: prvič dejstvo, da si ne moremo predstavljati nobene nacionalne identitete, tudi slovenske ne, brez vsaj enega (a navadno več) od teh atributov, in drugič dejstvo, da se skoraj noben od teh atributov ne pojavlja pri vsakem primeru identitete. Te atribute je torej treba jemati nekako v smislu znanega pojma "family resemblance": pri večini identitet se pojavlja večina atributov (kot so npr. pri večini ptičev pojavlja večina "ptičjih" lastnosti, recimo sposobnosti leteti), a pri nobeni se ne pojavljajo prav vsi (tako kot denimo obstajajo ptiči, ki ne letijo).

KATEGORIJE ATRIBUTOV	OPIS
<i>jezikovni</i>	jezik
<i>rodovni</i>	rodovna, plemenska, etnična pripadnost
<i>multinacionalni</i>	multinacionalni izvor, multinacionalni ustroj, rojstvo "nove" nacije ("melting pot")
<i>zgodovinski</i>	zgodovina naroda, zgodovinska tradicija
<i>verski</i>	verska pripadnost
<i>kulturno-civilizacijski</i>	nosilstvo velike kulturno civilizacijske tradicije, npr. pri Indijcih, Kitajcih
<i>značajski</i>	značajska (osebna) poteza, npr. "slovenska poštenost", "francoski esprit", "ameriški pragmatizem", "italijanski temperament"
<i>politični</i>	politične prvine, npr. politična in državna tradicija, državnost, imperij, dinastična tradicija, demokratične institucije in demokratična tradicija, osamosvojitve, revolucija, nov družbeni sistem
<i>ustavno pravni</i>	glavne prvine in dosežki, ustavni sistem, pravni sistem
<i>kulturni/umetnostni</i>	kulturno-umetnostne prvine in dosežki, npr. kulturni in drugi umetnostni spomeniki, književnost, glasba, ljudsko izročilo, folklorne prvine ...
<i>vojaški</i>	vojaški dosežki in uspehi, vojaška zgodovina, osvajanja
<i>gospodarski</i>	gospodarske prvine in dosežki, npr. ekonomska uspešnost, trgovina, pomorstvo, industrija
<i>znanstveni</i>	znanstveni in tehnološki dosežki
<i>športni</i>	športni dosežki, raven telesne kulture
<i>naravni</i>	naravne značilnosti in znamenitosti, naravna lepota, geografske posebnosti

Preglednica 2: Kategorije nacionalnih atributov.

Primerjalna analiza nacionalne identitete pri različnih narodih nam pokaže, da pomen posameznih nacionalnih atributov pri različnih narodih nikakor ni enak. Pri nekaterih narodih prispevajo k nacionalni identiteti bolj eni, pri drugih bolj drugi atributi. Tako so pri nekaterih nacionalnih identitetah v ospredju kulturno civilizacijski momenti (npr. Indijci, Kitajci), pri nekaterih zgodovinski in politični momenti (npr. Britanci, Francozi), pri drugih etnični (npr. Srbi, Hrvati), plemenski (Albanci, Romi, mnoga afriška in azijska ljudstva), pri nekaterih vojaški, pri nekaterih gospodarski, pri nekaterih verski (npr. Judje, Bošnjaki), pri nekaterih kulturni in jezikovni (med temi so gotovo tudi Slovenci). Slovenska nacionalna identiteta se v primerjavi z drugimi, tudi sosednjimi narodi verjetno v posebno močni meri opira na jezikovne, kulturne in naravne prvine, četudi se, posebno v zadnjem času vse bolj uveljavljajo politične in še druge, npr. športne prvine. V osamosvojitvenem letu 1991 se je do neslutenega vrhunca povzdignil celo pomen vojaških prvin naše nacionalne identitete. V splošnem je opaziti, da se pri narodih z izrazito državno tradicijo in vojaško močjo nacionalna identiteta bolj usmerja k atributom državnosti, gospodarske in vojaške moči, zlasti pri manjših narodih pa so v ospredju etnični, jezikovni, kulturni in verski atributi. Posebnost so veliki narodi, ki so nosilci epohnih civilizacij (Indijci, Kitajci), pa tudi narodi, ki so ustvarili

velike imperije (Rimljani, Britanci) in vodilne sile sodobnega sveta (ZDA, Rusija, Japonska).

S precejšnjo verjetnostjo lahko domnevamo, da je nacionalna identiteta, povezana z jezikovnimi in kulturno umetniškimi prvinami, pri manjših narodih še posebej ranljiva. Isti integracijski procesi jih bodo bolj prizadeli kot narode, ki so večji, in narode, katerih identiteta sloni na drugih, na integracijske procese manj občutljivih atributih. Z le malo domišljije si lahko pričaramo črn scenarij, po katerem bi ti atributi v bodočem prostoru evropske skupnosti za Slovence izgubili svoj značaj. To pa bi pomenilo, da bi s tem izgubili oporo, na kateri utemeljujemo svoja nacionalno identiteta občutja.

Če nič drugega, bi morali ob pristopni ihti bolj dejavno načrtovati zaščitno strategijo - prav gotovo ne samo v zvezi z ekonomskimi tveganji, temveč tudi in morda predvsem s kulturnimi. Neogrožena kulturna in nacionalna samobitnost je pogoj za pristno mednacionalno sožitje in nazadnje tudi pogoj za ti. multikulturalnost, ki se ji integracije tipa Evropske unije ne morejo izogniti. Toda multikulturalnost kultur, ki so izgubile svoj samobitni značaj, pomeni izničenje multikulturalnosti; preostane le še melting pot najslabše vrste. A zdi se, da naša kulturna, prosvetna in znanstvena politika hiti k integracijskim ciljem, ne da bi dovolj pomislila tudi na rizično stran medalje in zagotovila ustrezno preventivo za zavarovanje pred tovrstnimi tveganji. Še slabše je, če se teh tveganj v zadostni meri ne zaveda.

***

Imam občutek, da so bili tudi tisti zdravi in konstruktivni evroskeptični ugovori odrinjeni ali pa samocenzurirani zlasti še od trenutka, ko Slovenija ni bila že v prvem koraku širitve sprejeta v NATO. Kot da bi naša politika hotela grenak okus razočaranja čimprej osladiti s pospešenim vključevanjem v EU, češ tu pa nam ne sme spodleteti.

Popolnoma se zavedam, da je odločitev za korak, kot je vstop neke države v Evropsko skupnost, predvsem in nazadnje tudi nujno politična odločitev. Žal pa v slovenskih razmerah sintagma "politična odločitev" pomeni odločanje, pri katerem se politika čuti odvezano upoštevanja drugih, npr. strokovnih meril (od gospodarskih do narodnostno kulturnih) in morda celo odvezano upoštevanja ljudske volje, na katero kot subjekt demokratične države sicer prisega. To bi pri manj pomembnih političnih odločitvah še lahko spregledali in prenesli. Pri tako pomembni in daljnosežni odločitvi pa je neopravičljivo.

Vsaj v enem pogledu pa je tako hlastno in površno ravnanje tudi politično vprašljivo. Trajnost odločitve, sprejete po tehtnem, vsestranskem in treznem razmisleku je bistveno večja kot trajnost odločitve, sprejete v evforiji in samoumevnem avtomatizmu. Si je težko zamisliti, da se bo takšno ravnanje ob odločanju pri prvih resnejših težavah in razočaranjih vrnilo kot bumerang? Ljudje, ki so brez resno predstavljenih argumentov pristali na odločitev, se bodo ob prvi priložnosti obrnili zoper njo in zoper njene nosilce. Hitro se bodo sprožili psihološki obrambni mehanizmi, ki bodo v očeh prizadetih pokazali stvari v še bolj negativni luči, kot dejansko zaslužijo. In Evropa bo za slovenske bikce postala nenadoma zelo nepriljučna gospa.